

G H E O R G H E O N I Ș O R U

STALIN ȘI POPORUL RUS...

DEMOCRAȚIE ȘI DICTATURĂ ÎN ROMÂNIA CONTEMPORANĂ

STALINISMUL
ÎN ROMÂNIA

CORINT
ISTORIE
AUTORI ROMÂNI

Regelui în decurs de două ore. Regele, atunci, s-a retras într-o altă cameră, din care a încercat să telefoneze consilierilor săi oficiali, dar a realizat că toate liniile telefonice ale Palatului fuseseră tăiate. După expirarea celor două ore, el s-a reîntors la prim-ministru și l-a informat care ar fi consecințele dacă el ar refuza să semneze actul de abdicare. Premierul a replicat că ar urma un val de sânge și revoluția. În același timp, el a arătat un revolver, spunând Regelui: „Vedeți, eu nu vreau să împărtășesc soarta lui Antonescu”. Apoi, l-a condus pe Rege la fereastră și i-a arătat echipajul Crucii Roșii și ambulanța adunate jos.²⁶⁵

Pus în fața solicitării de a abdica, Mihai I nu avea practic nicio alternativă. Știa că este izolat, cunoștea măsurile dure luate de Ministerul de Interne împotriva opoziției, asistase neputincios la condamnarea la muncă silnică pe viață a lui Iuliu Maniu și Ion Mihalache. Deci nu-i rămânea decât să accepte, încercând să obțină măcar condiții cât mai bune, inclusiv posibilitatea de a lua cu el, pe lângă bunuri personale, și o suită cât mai numeroasă pe care să o scape de problemele cu noul regim.

După cum menționa Roderick Sarell în raportul trimis la Londra la 31 decembrie, bazat pe informațiile culese de la Nicolae Ionnițiu, regele a acceptat condițiile comuniștilor și a semnat Actul de abdicare la orele 13.²⁶⁶ A rămas, complet izolat de exterior, la Palatul din București, plecând spre Sinaia a doua zi. La 31 decembrie, orele 12.30, deja fostul suveran ajungea la Castelul Peleş²⁶⁷ pentru a petrece ultimul Revelion la Sinaia.

Despre cele discutate cu Mihai I când i-a cerut să abdice, și Petru Groza a vorbit la ședința de Consiliu de Miniștri de la prânzul fatidicei zile:

Doamnă și domnilor miniștri, vreau să vă comunic că actul acesta s-a făcut prin bună învoială. [...]

Vom îngriji ca fostul Rege să plece liniștit, așa cum se cuvine, pentru ca nimeni să nu poată avea un cuvânt de reproș pentru felul cum poporul nostru a ținut să se poarte față de acela care, înțelegând glasul vremurilor, s-a retras, lucru pentru care poporul român nu se poate arăta nerecunoscător. Deci, fostul Rege va fi respectat ca orice cetățean al acestei țări.²⁶⁸

A existat o înțelegere secretă între regele Mihai, pe de o parte, și Petru Groza și Gheorghe Gheorghiu-Dej, pe de alta? Cu alte cuvinte, semnând actul de abdicare, suveranul a obținut condiții mai bune în privința bunurilor personale pe care le putea lua cu el sau a listei de persoane care urmau să-l însoțească, fapt pentru care s-ar fi putut angaja să nu facă declarații la adresa regimului din România odată ajuns în lumea liberă? Este foarte greu de făcut speculații pe această temă, întrucât nu cunoaștem decât varianta prezentată de rege și susținută în repetate rânduri, inclusiv după 1990, completată cu puținele detalii oferite de Petru Groza la ședința de guvern din 30 decembrie. Ce a vrut să spună președintele Consiliului de Miniștri prin expresia „bună învoială” și de ce liderul comuniștilor Gheorghiu-Dej a fost foarte atent în momentul îmbarcării bagajelor fostului suveran, la 3 ianuarie, sunt elemente care pot ridica semne de întrebare, dar care nu ne oferă certitudini. De aceea, este mult mai dificil de analizat cu maximă obiectivitate discuția din ziua renunțării la tron în comparație, de exemplu, cu cele întâmplate la 23 august 1944, când au existat mai mulți martori la scena demiterii și arestării mareșalului Ion Antonescu.

Dincolo de toate speculațiile, rămâne actul de renunțare la tron, document în care se constată că în ultimii ani în România au avut loc profunde schimbări în plan politic, economic și social, care „au creat noi raporturi între principalii factori ai vieții de stat” și că „instituția monarhică nu mai corespunde actualelor condiții ale vieții noastre de stat, ea reprezentând

o piedică în calea dezvoltării României”. În consecință, regele declara că abdică „pentru mine și pentru urmașii mei la Tron, renunțând pentru mine și pentru ei la toate prerogativele ce le-am exercitat ca Rege al României”, lăsând „poporului român libertatea de a-și alege noua formă de stat”²⁶⁹.

După ce au obținut semnătura lui Mihai I pe actul de abdicare, Petru Groza și Gheorghe Gheorghiu-Dej au participat la ședința de guvern de la ora 15.30. Informând că regele a renunțat la tron, premierul a spus că, deși, conform Constituției, ar fi trebuit instituită o regență, „noi suntem oameni politici care înregistrăm realitățile”, motiv pentru care în locul acesteia va fi creat un nou organ de stat, Prezidiumul Republicii Populare Române. În privința componenței acestuia, renunțându-se la ideea inițială ca însuși Groza să ocupe funcția de președinte, prim-ministrul a propus, în unanimitatea Consiliului, următoarea formulă: profesorul Constantin I. Parhon, președintele ARLUS, scriitorul Mihail Sadoveanu, președintele Adunării Deputaților, Ștefan Voitec, ministrul social-democrat al educației naționale, Gheorghe C. Stere, președintele Curții de Apel București, și Ion Niculi, vicepreședintele Adunării Deputaților. Fără îndoială că propunerile prim-ministrului fuseseră sugerate de la vârful conducerii PCR. Întreaga ședință a durat doar 40 de minute.²⁷⁰

Între timp, începând cu orele 15, la Parlament au sosit și deputații care fuseseră convocat inițial pentru ora 15.30, însă sesiunea extraordinară a început abia la 19.15. Derularea ședinței este surprinsă în raportul redactat de SSI în seara aceleiași zile.²⁷¹ Remarcăm doar faptul că aceasta s-a desfășurat conform scenariului pregătit din timp de conducerea Partidului Comunist.

În aceste condiții, la fel ca în cazul discuțiilor din cadrul Consiliului de Miniștri, și la Adunarea Deputaților regia a fost pregătită cu atenție din timp. Deschizând lucrările istorice,

președintele Mihail Sadoveanu a dat cuvântul premierului Petru Groza pentru a prezenta Actul de abdicare și Proclamația guvernului către Țară. În continuare, s-a citit un proiect de lege pentru stabilirea noii forme de guvernământ. Potrivit acestuia, statul se numea Republica Populară Română, Constituția era abrogată și se convocau alegeri pentru o Adunare Constituantă. Până atunci, puterea legislativă era exercitată de Adunarea Deputaților, iar cea executivă de Prezidiumul Republicii Populare, format din cinci personalități.²⁷² Supus la vot, proiectul a fost adoptat în unanimitate de cei 295 de deputați prezenți.²⁷³

În continuare, reprezentantul PCR, Gheorghe Apostol, a venit cu altă inițiativă parlamentară, în fapt un articol unic prin care erau propuși cei cinci membri ai Prezidiumului, nominalizați deja în ședința de guvern desfășurată la prânz.²⁷⁴ Proiectul a fost adoptat tot în unanimitate.²⁷⁵ Cu aceasta, toate formalitățile fiind îndeplinite, ședința extraordinară a luat sfârșit. Autorul raportului la care ne referim a ținut să remarce „atmosfera entuziasmantă”, precum și absența în masă a deputaților liberali. A lipsit de asemenea Lucrețiu Pătrășcanu, fapt care nu putea trece neremarcat și care constituia un aver-tisment pentru ministrul justiției. O altă informație interesantă care se regăsește în documentul SSI este că „la citirea listei prezidiumului s-a observat starea nervoasă a ministrului Rădăceanu când a auzit numele lui Voitec”²⁷⁶.

Atribuțiile noului organ de stat, Prezidiumul Republicii, au fost reglementate printr-un decret emis la 8 ianuarie 1948. Potrivit prevederilor articolului 1, acesta semna și decidea publicarea legilor în Monitorul Oficial. În plus, avea drept de grațiere, numire și revocare a miniștrilor la propunerea Consiliului de Miniștri, a funcționarilor publici, conferea gradele militare și institua și confirma decorațiile Republicii Populare, acredita și rechema personalul diplomatic.²⁷⁷

Abdicarea regelui Mihai a provocat o vie emoție atât în mediile diplomatice, cât și în rândurile opiniei publice. La orele 17, legația Statelor Unite de la București anunța telegrafic Departamentului de Stat vestea, cu mențiunea „urgent/strict secret”. O oră mai târziu, ea va deveni publică după anunțul de la Radio București.²⁷⁸ Totul fusese bine calculat, informația ajungând la populație cu o zi înaintea Anului Nou, astfel fiind redusă în mod eficient posibilitatea unor incidente majore.

În mediile politice, reacțiile și comentariile au fost pe măsura știrii. Președintele PSDI, Constantin Titel Petrescu, s-a confesat că, deși se aștepta la această schimbare, totuși nu credea că ea se va produce atât de repede. Din acest motiv el era impresionat, abătut și a preferat să nu facă niciun comentariu.²⁷⁹ Cât despre liberalii conduși de Dinu Brătianu, aceștia „au fost complet surprinși de evenimente”. La orele 16, la locuința președintelui au sosit secretarul general Bebe Brătianu, Gheorghe Brătianu, Mihail Romniceanu, George Fotino și doctorul Asra Berkovitz. Cei prezenți au discutat despre oportunitatea înaintării unui memoriu către guvern și legațiile străine, renunțând însă la idee când au aflat despre textul Actului de abdicare²⁸⁰ transmis la radio.

În privința populației, în raportul întocmit de Inspectoratul General Administrativ București se arăta că:

Abdicarea regelui Mihai și proclamarea Republicii Populare Române [...] a fost primită cu entuziasm de către muncitorii de toate categoriile; cu totală rezervă de către majoritatea militarilor și o parte dintre funcționarii publici, cu vădită ostilitate de către unii funcționari fiscali, profesori, învățători, liber-profesioniști. Populația rurală a primit evenimentul cu un calm semnificativ, dar fără să se manifeste în vreun fel; faptul își găsește explicația în tradiția monarhică a sătenilor, cu un nivel politic, social și intelectual foarte scăzut, cât

și propaganda ostilă guvernului pe care o duc elementele reacționare, prin chiaburii satelor.²⁸¹

Pe același ton, în sinteza rapoartelor informative întocmite de Inspectoratul General Administrativ Oradea se arăta că populația rurală comenta că de la Republica Populară la „contopirea cu URSS nu este decât un pas”²⁸². Siguranța Iași surprindea în nota redactată pe marginea subiectului zilei nemulțumirea preoților, care credeau că de acum guvernul va scoate biserica din stat, și a studenților. Aceștia din urmă „au primit cu părere de rău vestea abdicării regelui, comentând că acesta a fost forțat de către comuniști, manifestându-se încă fățiș”²⁸³. Interesant este și Raportul primăriei Buzău din 30 decembrie, unde se menționează că, la orele 18, când s-a anunțat la radio vestea abdicării suveranului, strada centrală a orașului a devenit pustie²⁸⁴, ceea ce vorbește de la sine despre impactul emoțional al știrii.

Pe marginea abdicării a vorbit și tatăl lui Mihai. La 16 ianuarie 1948, fostul rege Carol al II-lea a oferit declarații jurnaliștilor din Lisabona, preluate de postul de radio Londra în emisiunea de a doua zi.²⁸⁵ Acesta era de părere că fiului său i-a fost impusă atât renunțarea la tron, cât și termenii din actul semnat.

Presa internațională a reacționat de asemenea la evenimentele istorice din România. Astfel, cotidianul american *New York Times* publica pe pagina întâi articolul lui W.H. Lawrence cu titlul *Regele României abdică. Proclamarea Republicii Populare*. Acesta surprinde nu doar faptele de la București, ci și diverse reacții din alte capitale. Se anunța că fostul rege era liber să plece din România și să se căsătorească cu prințesa Ana de Bourbon-Parma. Aceasta, la fel ca și membrii curții daneze, a refuzat să comenteze pe marginea subiectului. La Londra, un purtător de cuvânt de la Foreign Office a declarat că abdicarea

completa procesul de sovietizare a României, în timp ce la Paris vestea „a produs puțin interes”. Din Portugalia, de la Estoril, Carol al II-lea a refuzat de asemenea orice comentariu până când Mihai I nu ajungea în siguranță în afara României.²⁸⁶

Mai cinic, concis și realist era comentariul din ziarul britanic *Manchester Guardian*:

Abdicarea regelui Mihai, care a fost mult timp amânată, a venit în cele din urmă ca o surpriză. După ce a fost folosită de conducătorii comuniști ca fațadă, monarhia a devenit o anomalie într-o țară comunistă.²⁸⁷

Confirmând afirmațiile din *New York Times*, Agenția France Press comenta abdicarea amintind că, deși evenimentul s-a produs brusc, totuși nu a provocat „uimire” la Paris. În mediile diplomatice din capitala Franței se aprecia că „abdicarea era aproape inevitabilă, din pricina foarte lentei evoluții în formarea Federației Statelor Balcanice, în care numai România păstrase regimul monarhic”. În acest context, un semnal puternic fusese dat prin înlocuirea în fruntea Ministerului de Externe a lui Gheorghe Tătărescu cu Ana Pauker.²⁸⁸

În privința presei din țară, aceasta a prezentat la unison punctul de vedere al guvernului și al PCR. Se remarcă totuși articolul publicat la 4 ianuarie 1948 de George Călinescu. Intellectual remarcabil, acesta făcea parte alături de Mihail Sadoveanu și de alte personalități din șirul celor pactizaseră – unii poate din convingere, dar majoritatea sigur din interes și oportunism – cu noul regim. În cuprinsul articolului sugestiv intitulat *Res-publica*, Călinescu scria, printre altele:

Obișnuiți a vorbi cu sinceritate și a da o explicație gesturilor noastre, nu vom uita că întotdeauna aici am apărut ideea monarhică, în acord de altfel cu programul Partidului Național

Popular care era „pentru monarhie constituțională în cadrul unui regim parlamentar”. Acesta era programul de ieri și dacă azi ne-am schimbat punctul de vedere, faptul se datorește nu contrazicerii noastre, ci unei contradicții ivite în natura însăși a lucrurilor. [...] Cuvântul de ordine este azi: să fim alături de putere, să slujim Res-publica.²⁸⁹

În privința fostului suveran, după ce a petrecut Anul Nou la Castelul Peleş, a plecat de la Sinaia cu trenul, la 3 ianuarie 1948, orele 20.30, părăsind țara pe la Curtici a doua zi dimineața, la orele 6.²⁹⁰ Mihai I a primit un pașaport pe numele Prințul de Hohenzollern, iar regina-mamă Elena un document în care era numită Principesa de Schleswig-Holstein. Întrucât toate mișcărilor regelui erau atent supravegheate, în acest sens fiind chiar redactat un minuțios raport²⁹¹, cunoaștem ceea ce s-a petrecut la Sinaia în ziua plecării.

Conform documentului redactat la 5 ianuarie, începând de la orele 17 a demarat operațiunea de transfer a bagajelor²⁹² de la Peleş până la gară, supervizată de maiorul Jacques Vergotti. În tren au fost încărcate și trei autoturisme ce aparțineau lui Mihai, garnitura specială care trebuia să-l scoată din țară sosind de la București la orele 18. Trebuie spus că autoritățile au luat toate măsurile pentru a împiedica producerea vreunui incident, fapt dovedit de trimiterea la fața locului a inspectorului general Alexandru Nicolschi, care avea la dispoziție efective formate din agenți de la Siguranța Generală și ostași și ofițeri din Divizia „Tudor Vladimirescu”²⁹³.

La fața locului – adică la gara Sinaia – au sosit la orele 17.05 patru jurnaliști străini: englezul Leonard Kirschen și trei americani. În ciuda protestelor lor energice, aceștia au fost obligați să părăsească peronul la orele 18, fiind evacuați în restaurant. De aici, la orele 19.45, cei patru jurnaliști au fost „invitați” să părăsească perimetrul gării, ceea ce au și făcut.

Mihai I, însoțit de regina-mamă Elena²⁹⁴ și de maiorul Jacques Vergotti²⁹⁵, a ajuns la tren la orele 20.15, urcându-se în vagon fără a lua contact cu cineva²⁹⁶, părăsind Sinaia la orele 20.30 în direcția Lausanne. De menționat că, dacă bagajele celor din suita regală au fost controlate, cele „aproximativ 30 valize” cu obiecte personale ale fostului rege nu au fost verificate.²⁹⁷ De altfel, raportul în discuție menționează că „Domnul ministru Gheorghe Gheorghiu-Dej s-a interesat la telefon prin secretarul general dacă s-a respectat ordinul ca bagajele lui Mihai să nu fie controlate”²⁹⁸.

Astfel, suita regală părăsea Sinaia fără a fi înregistrate evenimente, cu excepția unui incident minor. Este vorba despre un licean care, la orele 19.35, când a sosit în gară Mircea Ionnițiu, aflându-se sus pe șosea, l-a confundat cu Mihai I și a strigat „Trăiască Regele!”. Fiind arestat imediat de către Siguranță, s-a aflat că elevul era fiul unui fost maior din garda regală, evenimentul stârnind interesul celor patru jurnaliști străini.²⁹⁹

Ajuns în Elveția, fostul suveran nu a dat declarații presei, având însă o discuție privată, la care ne-am referit deja cu ambasadorul Marii Britanii la Berna. O notă informativă din 20 februarie 1948 releva că Mihai I se afla la Lausanne, pregătindu-se să plece spre Statele Unite. Liderii opoziției politice din exil – Grigore Niculescu-Buzești, Grigore Gafencu și Constantin Vișoianu – își puneau mari speranțe că fostul rege ar putea prelua conducerea unei mișcări de rezistență în afara României, motiv pentru care Niculescu-Buzești ar fi avut deja discuții cu reprezentanții Royal Dutch și Standard Oil în vederea obținerii unei finanțări. Din acest motiv urma să pornească o campanie de popularizare a lui Mihai I, prezentat ca un erou al rezistenței anticomuniste.³⁰⁰

Abia după ce a părăsit țara cantoanelor și a sosit la Londra, Mihai I a făcut primele precizări publice pe marginea abdicării. Evenimentul s-a produs la 4 martie 1948, în cadrul unei conferințe de presă. Mihai I a vorbit deschis despre faptul că abdicarea i-a fost impusă de premierul Petru Groza și de șeful comuniștilor, Gheorghe Gheorghiu-Dej, prin șantaj. De asemenea, el a ținut să atace dur puterea de la București:

Acest act mi-a fost impus cu forța de un guvern instalat și menținut la putere de o țară străină, un guvern total nereprezentativ pentru voința poporului român.

Acest guvern a violat angajamentele internaționale care îl obligau să respecte libertățile politice ale poporului român, a falsificat alegerile ce i-au anihilat pe liderii politici democrați care se bucurau de încrederea țării.³⁰¹

După ce a trecut oceanul și a ajuns în Statele Unite, fostul suveran a făcut, la 19 martie 1948, noi declarații cu prilejul participării la cea de-a șaptea Conferință organizată la Overseas Press Club, desfășurată la celebrul hotel Waldorf Astoria din New York. La fel ca în Marea Britanie, Mihai I a susținut că nu a avut alternativă și că a fost forțat să abdice.³⁰²

Ruperea tăcerii de către fostul rege a provocat furia guvernului de la București, care nu a întârziat să reacționeze. În ședința Consiliului de Miniștri din 22 mai 1948, noul ministru al justiției, Avram Bunaciu – înlocuitorul lui Lucrețiu Pătrășcanu –, prezenta rezultatele muncii Comisiei de inventariere și evaluare a bunurilor Casei Regale.³⁰³ În continuare, Bunaciu a venit cu o propunere radicală:

Totodată, vă propun textul unui proiect de Jurnal în temeiul căruia, constatând că fostul rege Mihai și membrii fostei familii regale continuă și întetesc uneltirile împotriva intereselor poporului român și a Republicii Populare Române, prin acțiuni potrivnice îndatoririlor de fidelitate față de țară, se retrage naționalitatea română următorilor: Mihai de Hohenzollern;